

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

21 augustus 1968

53e jrg.

No. 2658

Versijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Inflatiecorrectie? 769

Prof. Mr. A. Kleijn:

Gemeentefinanciën zonder cijfers 770

F. Stubenitsky:

Annual American investment outlays in the Netherlands - a comment 771

Mr. P. H. Hugenholtz:

Nogmaals het SER-advies inzake het stakingsrecht, met een naschrift van Prof. Mr. W. J. Slagter 774

Notitie:

Mededeling voor geïnteresseerden in regionale en stedelijke vraagstukken 777

Ontwikkelingskroniek .. 778

Boekbesprekingen 779

Recente publikaties 781

Geld- en kapitaalmarkt .. 784

Inflatiecorrectie?

Het *Algemeen Dagblad* van 15 augustus jl. heeft als 'headline' op de eerste pagina: „Regering wil gevolgen van inflatie wegwerken; fiscus geeft belasting terug”. Het ochtendblad meent te weten dat de regering in de a.s. Miljoenennota een voorstel zal aankondigen, volgens hetwelk voortaan ieder jaar automatisch de gevolgen van prijsstijging voor de belastingdruk zullen worden weggenomen. Dit zou dus betekenen dat men jaarlijks de zgn. nominale progressie wil gaan neutraliseren. Andere dagbladen welke ons regelmatig onder ogen komen, hebben van zo'n voorstel nog geen melding gemaakt. Niettemin is dit krantebericht belangrijk genoeg om er even bij stil te staan.

Wat zou zo'n maatregel nu in concreto betekenen? Naar onze smaak niet het invoeren van een stuk belastingverlaging, nee, slechts het ongedaan maken van sluiske, jaarlijks terugkerende kleine belastingverhogingen, als men tenminste de repercussies van de prijsverhogingen op de ontwikkeling van het *reële*-inkomenspeil beziet. Eén kleine illustratie. Iemand die een belastbaar inkomen van twaalf mille geniet, betaalt daarover (als hij gehuwd is en voor twee kinderen belastingaftrek geniet) f. 1.140 belasting. Zou hij het jaar daarop 5% meer verdienen, maar zouden ook de prijzen gemiddeld met 5% zijn gestegen, dan zou hij niet quitte spelen, zoals men wellicht op het eerste gezicht meent, doch er reëel gezien op achteruit gaan. Reken maar na: het eerste jaar houdt hij netto f. 10.860 over, het jaar erop betaalt hij over een belastbaar inkomen van f. 12.600 aan I.B. f. 1.272 en houdt aldus f. 11.328 over; teruggerekend in gulden van het uitgangsjaar wordt dit laatste bedrag f. 10.789, *minder* dus dan het netto-inkomen dat hij in dat eerste jaar verdiende. Door de progressiewerking van de inkomstenbelasting (in ons voorbeeld stijgt het percentage van de gemiddelde belasting van 9,5 tot 10,1%) gaat onze man relatief meer belasting betalen over een gelijkblijvend reëel belastbaar inkomen; hij gaat in zijn netto inkomen er reëel 0,7% op achteruit, een „verlies”-percentage dat stijgt bij een toenemend inkomen.

Op zichzelf behoeft belastingverhoging voor ons niets verwerpelijks te hebben, mits zij maar via de normale democratische procedure (dus bij wet) wordt ingevoerd. Het belangrijke voordeel van de in het A.D. vermelde maatregel zou zijn dat het nu vigerende slinkse automatisme zal verdwijnen. Tot dusverre steeg immers stiekem ieder jaar de belastingdruk weer een stukje ten gevolge van de *nominale*-progressiewerking¹, en was voor iedere maatregel tot het ongedaan maken van zo'n stukje belastingverhoging een wettelijke voorziening nodig. Nu zou juist de zaak worden omgedraaid; de uitzondering zou regel worden; jaarlijks zou automatisch dát deel van de stijging van de belastingdruk, dat aan de nominale progressie dient te worden toegeschreven, worden geneutraliseerd. Zou de regering deze neutralisering in een bepaald jaar niet wensen (en dus in feite belastingverhoging voorstaan), dan zou zij het waarom daarvan moeten waarmaken en motiveren.

Winst aan duidelijkheid in de openbare financiën is dus het belangrijke principiële voordeel van het door het A.D. geprofeteerde voorstel. *Praktische* bezwaren maken zo'n voorstel echter tamelijk onwaarschijnlijk; daarover een volgend keer iets meer.

dr

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

¹ Let wel; wij laten de stijging van de belastingdruk ten gevolge van de *reële*-progressiewerking hier buiten beschouwing.

Gemeentefinanciën zonder cijfers

Het artikel van de heer J. Hasper in *ESB* van 7 augustus jl. geeft mij aanleiding het volgende op te merken. Hasper zegt terecht: er valt niet meer terug te draaien. Hoe komt dit — los van de omstandigheid dat terugdraaien in de tijd nu eenmaal nooit mogelijk is? Naar mij voorkomt hierdoor, dat de gemeentelijke autonomie uit de tijd van Wibaut definitief heeft plaatsgemaakt voor een regeling in medebewind, samen met het Rijk en soms ook met de provincie, van praktisch alles wat er aan belangrijks in de gemeenten aan de orde is. Mooier geformuleerd kan worden gezegd, dat het Nederlandse bestuursstelsel is gaan functioneren als één nationaal bestuursbestel, geïntegreerd op drie onderscheiden, maar niet meer te scheiden bestuursniveaus. Deze op zichzelf gunstige ontwikkeling heeft, veel meer dan de wijze waarop de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten geregeld is, de door de heer Hasper gesignaleerde situatie doen ontstaan, dat de gemeentelijke bestuurders zich meer verantwoordelijk zijn gaan gevoelen voor het voorzieningspeil in hun gemeente, dan voor de financiering daarvan.

Dit voorzieningspeil, dat meer en meer een *Nederlands* voorzieningspeil is geworden en niet langer het voorzieningspeil van de gemeenten A, B of C, is regelrecht voortgevloeid uit het bovengenoemde stelsel van medebewind. Het correspondeert tevens volkomen met het in onze dagen algemeen aanvaarde gelijkheidsbeginsel, algemeen aanvaard op elk terrein, en dus ook in deze zin dat elke Nederlander, waar en in welke gemeente hij ook woont, zoveel mogelijk een gelijke bedeling ten deel dient te vallen. Het is dit alom geldige gelijkheidsbeginsel, geldend voor de ambtenarensalarissen, de opzet van zwembaden, de aard van de bijstand op grond van de Algemene Bijstandswet, of wat dan ook, dat de vraag naar de financiële consequenties van het gemeentelijk voorzieningsbeleid in gemeentelijke kring naar de tweede plaats heeft verdrongen. Dit is het direct gevolg van het feit dat de centrale overheid in de vorm van medebewind centraal de verantwoordelijkheid aan zich heeft getrokken voor de globale bepaling van de hoogte van het voorzieningspeil in het land. Dit leidt er automatisch toe dat zij ook meer en meer de bewaker van dit peil aan het worden is. Wat de ambtenarensalarissen betreft is de strijd al uitgestreden, gezien de koninklijke vernietiging van een

aantal gemeentelijke salarisbesluiten die tegen de rijkslijn ingingen.

Het minimum- en maximum-peil waaraan een zwembad, een school, een wijkgebouw of wat ook maar moet voldoen, de diploma's die bepaalde krachten moeten bezitten om aan het algemeen voorzieningspeil te kunnen raken, dit alles is op centraal niveau geregeld en van daaruit wordt nauwkeurig geïnspecteerd of aan de gestelde normen precies wordt voldaan. De kunst van het gemeentebesturen is daarmee geworden binnen het kader van het centraal globaal aangegeven voorzieningspeil het optimale voor de gemeente te bereiken.

De moeilijkheden van het ogenblik, die zich in het financiële vlak openbaren, zijn in hoofdzaak het gevolg hiervan, dat men nog altijd naarstig bezig is met een van ouds bestaande methodiek en een verouderd instrumentarium een nieuwe toestand te reguleren. De middelen zijn nog onvoldoende aangepast aan het doel: een *homogeen Nederlands verzorgingspeil*, voor zoveel mogelijk en nodig aansluitend op specifieke plaatselijke behoeften.

Het zwaartepunt van een nieuwe regeling zal dan ook niet, zoals ik elders onlangs heb uiteengezet (*De Nederlandse Gemeente*), kunnen liggen in het financiële vlak — in een verruiming van het gemeentelijk belastinggebied, in een toch altijd te kleine vrije zoom, in een nieuwe regeling van de financiële verhouding tussen rijk en gemeenten — maar het probleem vraagt primair een andere benadering. Deze zal dienen te gaan in de richting van een meer planmatige opzet. Wat een redelijk gemeentelijk voorzieningspeil is, zal moeten blijken uit per gemeente op te zetten *meerjarenplannen*, die evenals de begroting hogere goedkeuring behoeven. De goedkeurende autoriteit zal het plan moeten toetsen aan het in verband met de landsfinanciën aanvaardbaar geachte voorzieningspeil. Het wil mij voorkomen dat een oplossing in deze richting de situatie van nu op een juistere wijze zou benaderen dan met welke regeling in het financiële vlak ook mogelijk zou zijn.

Prof. Mr. A. Kleijn

(De heer Kleijn is burgemeester van de gemeente Meppel en buitengewoon hoogleraar in de bestuurswetenschap aan de Nederlandse Economische Hogeschool. Red.)

(I.M.)

Annual American investment outlays in the Netherlands - a comment

In ESB van 1 mei jl. schreef Dr. F. W. Botzen in een artikel over de Nederlandse positie in de stroom van Amerikaans investeringskapitaal naar Nederland, dat de gegevens inzake de Amerikaanse buitenlandse investeringen ongeschikt zijn om te projecteren tegen de investeringscijfers in vaste activa, zoals het CBS deze berekent. Het is deze stelling welke in onderstaand artikel wordt aangevochten door de heer F. Stubenitsky (University of California, Berkeley). Naar zijn mening is vergelijking tussen de omvang van de investeringen van Amerikaanse bedrijven in Nederland en de Nederlandse investeringen in vaste activa wél zinvol. Dr. Botzen hoopt in een volgend nummer van ESB hiër op nog nader terug te komen.

In a recent article „De positie van Nederland in de stroom van Amerikaans investeringskapitaal naar West-Europa”¹, Dr. F. W. Botzen claims that projections of American investment expenditures in the Netherlands on total Dutch investments are doomed beforehand. Dr. Botzen substantiates his claim by stating a number of real and alleged differences between the two series of data. *My view is that such comparisons can be made, subject to some minor qualifications.* I will briefly discuss the main objections raised by Botzen, criticizing them at the same time. Following this I will present the comparison of investment data and discuss some qualifications that will render the projections more meaningful. Before entering the discussion, however, we may avoid confusion by defining explicitly the *American concept of investment* that we are dealing with. It is *the amount spent by U.S. firms abroad to acquire property, plant and equipment*². „In this context the outlays include purchases of existing assets or leaseholds and also reflect the entire expenditures of the foreign enterprises, rather than only the share attributable to U.S. investors. The expenditures include replacements as well as construction of new plants or other facilities.”³

MAIN ARGUMENTS BY DR. BOTZEN

(a) From the definition of investment by American firms abroad, as stated by the U.S. Department of Commerce, it is clear that purchases of existing assets are included. These concern mostly the acquisition by American companies of foreign enterprises. Dr. Botzen correctly points out that financial investments in existing assets cannot be regarded as investments in the sense of „goods produced for use in future productive processes” (either for replacement or expansion). On this ground he claims that comparisons between total Dutch investments in fixed assets and those by U.S. companies in the Netherlands are useless. For the following reasons I doubt whether this is so.

First, I claim, although I cannot prove it, that the acquisition of existing companies by American firms increases their productivity. Since the purpose of investment is to increase the supply of goods, an acquisition would contribute to the same goal. But as I said before, I cannot prove this claim, and therefore will turn now to the main argument⁴. Admittedly, acquisitions of existing companies are included in the total U.S. investment figures, *but what is their relation to those totals?* Surely, if acquisitions are but a minor share of these total invest-

ments, the argument by Dr. Botzen would lose much of its weight! Table 1 contains figures of total American investment outlays abroad and acquisitions covering four years, 1963-1966. For the world as a whole the share of acquisitions in total investment outlays is rather small, 6.32 percent for all sectors and 6.86 percent for manufacturing and petroleum in 1966. The four-year average for manufacturing and petroleum is 4.78 percent. Of course, the figures for Europe are higher, simply because a precondition for acquisition is the existence of the firm, which is presumably some function of the stage of economic development. For the manufacturing and petroleum industries in Europe, the four-year average of acquisitions in total investments is 10.52 percent, with annual figures ranging from 7.60 percent in 1963 to 12.72 percent in 1964. It is not clear whether a trend exists due to fluctuations in acquisitions and the small number of observations. If we assume (not unreasonably) that what is true for Europe as a whole also holds for the Netherlands, we can sum up the argument as follows. The total investment outlays on fixed assets by U.S. companies in the Netherlands are an overstatement of the *true* investments by around 10 percent, which represents the acquisition of existing assets. The percentage may vary from one year to another, but in the last few years these variations have never amounted to more than 25 percent.

(b) Dr. Botzen's second argument relates to the fundamental, distinguishing characteristic of direct investments, namely the *control* aspect. The U.S. Department of Commerce defines direct investments as „all those foreign business enterprises in which a U.S. resident person, organization or affiliated group owned a 25 percent interest, either in the voting stock of a foreign corporation or an equivalent ownership in a nonincorporated foreign enterprise”⁵. The whole investment is then termed a direct rather than a portfolio investment, although the book values published by the Department relate only to the

¹ *Economisch-Statistische Berichten*, 1 mei 1968, No. 2642, pp. 423-26.

² U.S. Department of Commerce, *U.S. Business Investments in Foreign Countries*, Washington, D.C., 1960, p. 63.

³ U.S. Department of Commerce, *ibid.*, p. 63.

⁴ In my Ph. D. dissertation, now in progress at the University of California, Berkeley, I have further analyzed the aspect of greater productivity of American direct investment companies: *A study of direct investment: the United States and the Netherlands*.

⁵ U.S. Department of Commerce, *ibid.*, p. 76.

„reporter's interest in the foreign enterprise". Manufacturing companies are the main direct investors, and their objective is to acquire control over a foreign based manufacturing establishment. Reasons for control lie in the field of competition, financing of expansion and protection of certain advantages in technology, management and/or marketing ⁶. In order to have control one does not need complete ownership of the equity capital (living examples are many large holding companies). Almost any share in the equity ownership may allow determination of production, pricing and other management decisions of the controlled enterprise. One of the areas of decision making relates to investments for replacement and expansion. Therefore it is perfectly logical that... „the best indication of investment activity by U.S. firms abroad is the amount being spent to acquire property, plant and equipment, ..., and reflect(s) the entire expenditures of the foreign enterprises, rather than only the share attributable to U.S. investors" ⁷ (my emphasis).

(c) Lastly, Dr. Botzen alleges that the investment figures for manufacturing companies include those of purely trading outlets, as well as of consulting and engineering services. He does not present evidence for this argument, which would be difficult anyway as none exists. Rather, the U.S. Department is quite explicit on this point, referring to manufacturing enterprises abroad, as well as retail and wholesale companies, in separate categories ⁸. Furthermore, in the tables for the value of direct investments, as well as other data, the categories listed also separate manufacturing from trade, finance and insurance. Summing up the discussion of Dr. Botzen's main arguments, we can conclude that only the one regarding acquisitions is acceptable. Since acquisitions represent, however, only a small percentage of total investment outlays (around 10 percent for Europe in the years 1963-1966), the argument carries less weight than was indicated by Dr. Botzen. And certainly not enough to label comparisons of investment data „useless".

PROJECTION OF INVESTMENT OUTLAYS BY DUTCH-BASED AMERICAN ENTERPRISES ON THE TOTAL FIGURES FOR THE NETHERLANDS

Data on the investments by American firms abroad in plant, property and equipment have been published since 1957. The figures for the Netherlands relate to gross investments in the manufacturing and petroleum industries ⁹. Consequently, we compare the American data with gross investments in fixed assets for the Netherlands. In table 2 three series of Dutch investment figures are presented.

Column 2: The total gross investments in fixed assets by government and private sectors.

Column 4: The gross investments by the private sector in manufacturing, mining, building, utilities and trade (realized investments).

Column 5: The gross investments by the private sector in those industrial sectors where at least one U.S. controlled company was established by the end of 1966 (realized investments) ¹⁰.

The reason for this subsequent refinement in the Dutch figures is clear. In order to assess the magnitude of the American controlled enterprises we have to limit the projection to the industrial sectors in which they operate. The comparison of American with total Dutch investments (column 2) reveals that their magnitude is relatively small, although increasing from 1.28 percent in 1957 to 3.60 percent in 1966 (column 3). If we, however, limit the perspective to selected manufacturing and petroleum industries (column 5) the results are quite dramatic. From 1957 to 1966 the percentage U.S. share of investments in selected industries in the Netherlands increased from 6.65 to 16.59 percent, a growth of roughly 150 percentage points. The average share for the ten-year period 1957-1966 amounts to 10.5 percent ¹¹. In a sense these percentages are an underestimation, since the Dutch figures for selected industries include sectors with only one, and with many U.S. companies. Thus, the percentage share for some particular industries may be quite a bit higher than the averages calculated here. No further refinement is possible, however, due to the aggregative nature of the American data.

SOME QUALIFICATIONS

The results presented in the preceding paragraph have to be qualified in some respects.

⁶ This is not the place to analyze these aspects in greater depth. The interested reader is referred to Stephen H. Hymer: „Direct Investment and the National Interest" in Peter Russel, ed., *Nationalism in Canada*, McGraw-Hill, Toronto 1967, pp. 191-202, and also to my own Ph.D. thesis, which will be published sometime in 1969.

⁷ U.S. Department of Commerce, *ibid.*, p. 63.

⁸ U.S. Department of Commerce, *ibid.*, p. 64.

⁹ Only for 1957 we have figures for the other sectors as well. In that year the plant and equipment expenditures were in the order of \$ 44 million, with petroleum \$ 24 million, manufacturing \$ 7 million, public utilities \$ 10 million, trade \$ 2 million and other industries \$ 5 million (U.S. Department of Commerce, *ibid.*, Table 53 on page 142).

The data on „depreciation and depletion" allowances relate to Europe as a whole. No country by country figures are available, except for 1957. These allowances amounted to \$ 11 million, resulting in net investments in all sectors of \$ 33 million in the Netherlands.

¹⁰ To determine the industrial sectors in which American controlled companies operate in the Netherlands, the following publications were used: U.S. Department of Commerce, *American Firms, Subsidiaries and Affiliates-The Netherlands* (October 1967), which supplied the nature of business of American subsidiaries; and Statistical Office of the United Nations, „International Standard Industrial Classification of All Economic Activities", *Statistical Papers*, Series M, No. 4, 1959.

¹¹ The preliminary figures for 1967 indicate a share of almost 30 percent, which is a result of both an enormous increase in planned expenditures by American firms and a likely underestimation of the Dutch figures.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

TABLE 1

*Total investments by American firms abroad
and acquisitions of existing
foreign companies: 1963-1966*
(Millions of U.S. Dollars)

	1963		1964		1965		1966	
	Total	Mfg. & Petrol.	Total	Mfg. & Petrol.	Total	Mfg. & Petrol.	Total	Mfg. & Petrol.
All areas:								
Total investments in plant, property and equipment	5,068	4,140	6,199	5,080	7,488	6,169	8,768	7,184
Net acquisitions	176	158	263	241	279	227	554	493
Percentage share	(3.47)	(3.82)	(4.24)	(4.74)	(3.73)	(3.68)	(6.32)	(6.86)
Europe:								
Total investments in plant, property and equipment	1,903	1,749	2,179	1,973	2,670	2,479	3,293	3,038
Net acquisitions	140	133	318	251	256	208	423	380
Percentage share	(7.36)	(7.60)	(14.59)	(12.72)	(9.59)	(8.39)	(12.84)	(12.51)

Source: Plant and Equipment Expenditures: U.S. Department of Commerce, *Survey of Current Business*, September, 1965, p. 28 for 1963; October, 1967, p. 17-18 for 1964-1966.

Net Acquisitions: U.S. Department of Commerce, *Survey of Current Business*, September, 1965, p. 28 for 1963-1964; September, 1967, p. 49 for 1965-1966.

TABLE 2.

*Gross investments in fixed assets:
American companies in the Netherlands
and total Dutch figures*
(Millions of Dollars)

Year	Investments by American controlled companies in the Netherlands (petroleum & manufacturing sectors)	Total Dutch investments, government and private sectors	percentage (1) of (2)	Total Dutch investments in: mining, manufacturing, building and public utilities	Total Dutch investments in selected industries where U.S. has at least 1 subsidiary by the end of 1966	percentage (1) of (5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1957	32	2,498	1.28	730	481	6.65
1958	44	2,227	1.98	588	385	11.43
1959	55	2,462	2.23	665	419	13.13
1960	42	2,783	1.51	853	575	7.30
1961	42	3,014	1.39	958	696	6.03
1962	64	3,207	2.00	991	702	9.12
1963	86	3,421	2.66	1,107	779 ^a	11.68
1964	110	4,276	2.57	1,425	875	12.57
1965	101	4,704	2.15	1,543	960	10.52
1966	190	5,276	3.60	1,787	1,144	16.59
1967 ^b	285		not available	1,546	987	28.88

Sources: Column (1): U.S. Department of Commerce, *Survey of Current Business*, September and October issues for the years 1960-1967.

Column (2): Centraal Bureau voor de Statistiek, *Nationale Rekeningen 1966*, 's-Gravenhage 1967, Table 21, p. 88.

Column (4): Centraal Bureau voor de Statistiek, *Jaarcijfers voor Nederland, 1957-1966*. Uitgeverij de Haan N.V., Hilversum.

^a This figure for selected industries is not available for 1963. An estimate was made by averaging the difference (for the years 1962 and 1964) between all manufacturing investments and the investments in selected industries. The difference amounted to 2½ percent in 1962 and 4½ percent in 1964. The average of these percentages (3½ percent) was subtracted from the 1963 figure for all manufacturing industries to arrive at the (approximate) 1963 investment in selected industries. The error in this estimate cannot be very large.

^b The data for 1967 are preliminary; for 1968 one estimates the amount for plant and equipment expenditures of U.S. companies in the Netherlands at \$ 309 million (*Survey of Current Business*, May 1968, p. 14).

(a) The American investment data include purchases of existing facilities and leaseholds, which are excluded in the Dutch statistics. We estimated the acquisitions at around 10 percent of total investments in plant, property and equipment. As to the leaseholds, there is no way of finding out how significant these expenditures are. Assuming that 5 percent of the total expenditures is by leaseholds, we have to correct the American figures by around 15 percent.

(b) Whenever different agencies, in different countries, each using different definitions, collect statistical information, the economist who works with these data faces a serious problem. How can he correct the published data

such that they become compatible? Usually there is no easy way out, and he has no choice but to make do with what is available. In our case, perfect compatibility of statistical data will exist when Dutch agencies collect data on American based companies. In the meantime we have to work with the existing information, and in this context I claim that the discrepancies between the two series are not too great. I am supported in my belief by an earlier article of Dr. Botzen on the measurement of investments in fixed assets in the Netherlands ¹².

¹² Dr. F. W. Botzen: „Investerings in vaste activa”, *Economische Voorlichting*, No. 7, 12 februari 1964, pp. 4-6.

Nogmaals het SER-advies inzake het stakingsrecht

In ESB van 19 en 26 juni jl. heeft Prof. Mr. W. J. Slagter een uitvoerig commentaar geleverd op het in maart 1968 door de Sociaal-Economische Raad uitgebrachte advies over een wettelijke regeling van het stakingsrecht. Mr. P. H. Hugenholtz, juridisch adviseur van het NVV, plaatst in het onderstaande artikel enige kanttekeningen bij de bijdrage van Prof. Slagter. De laatste heeft gebruik gemaakt van de hem door de redactie geboden mogelijkheid het commentaar van de heer Hugenholtz van een naschrift te voorzien.

RECHT EN MAATSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Een veel voorkomend euvel bij juristen is dat zij het recht (of „het Nederlandse rechtsstelsel” of „de bestaande rechtsorde”) meer beschouwen als een onaantastbare en zeer heilige waarheid dan als een hulpmiddel, dat zich als zodanig per definitie dient aan te passen aan de ontwikkelingen in de maatschappij. Ik vrees dat ook Slagter aan dit bezwaar niet is ontkomen. Het is weliswaar bijzonder nuttig dat juristen van velerlei pluimage de door de SER voorgestelde regeling op haar juridische merites beoordelen, opdat minister en parlement kunnen profiteren van de daaruit voortvloeiende constructieve gedachten, maar het artikel van Slagter heeft mij in dat opzicht wel wat teleurgesteld. Want wat zegt hij? Dat de SER een „falende juridische constructie” geeft. Op zo'n moment gaat de lezer met brandende interesse verder lezen, want hij verwacht dat nu het aureool van de SER zal worden doorgeprikt. Maar neen, het vervolg komt heel globaal — en ik ben mij ervan bewust dat deze weergave voor enkele onderdelen van het betoog van Slagter niet opgaat — neer op deze stelling: „In ons huidige recht (inclusief de jurisprudentie) is staken wanprestatie en het organiseren van een staking een onrechtmatige daad. Nu de SER een wettelijke regeling bepleit welke aan het staken het karakter van wanprestatie en aan het organiseren van een staking het karakter van onrechtmatigheid -ontneemt, past een dergelijke regeling niet in ons recht en faalt dus”.

Afgezien van het feit dat we in Nederland wel vaker de wet gewijzigd hebben, soms zelfs zeer drastisch, omdat zij bij de maatschappelijke ontwikkeling was achtergebleven of omdat de jurisprudentie van de Hoge Raad tot onbevredigende resultaten leidde, lijkt het mij wenselijk er op

te wijzen dat de staking in juridisch opzicht een unicum is. In iedere denkbare overeenkomst kan op een gegeven ogenblik één der partijen weigeren aan zijn verplichtingen te voldoen; de wettelijke bepalingen welke voor zo'n situatie zijn geschreven plegen in de praktijk de gevolgen van zo'n weigering heel redelijk te regelen. Maar alleen in de arbeidsovereenkomst bestaat naast de contractsinhoud tevens een gezagsverhouding, een verhouding van ondergeschikte jegens meerdere. De consequenties van dat heel bijzondere karakter reiken m.i. zelfs zover dat we ons zouden moeten afvragen of de wettelijke regeling van de relatie tussen werkgever en werknemer eigenlijk wel als een overeenkomst, temidden van alle andere soorten van overeenkomsten in ons B.W. moet blijven gehandhaafd. Beantwoording van die vraag valt nu echter buiten het kader, zodat ik op dit punt uitga van de status quo.

Welnu, in die status quo hebben we de paradox ervaren, dat het collectief weigeren door werknemers hun arbeid te verrichten (met het doel die arbeid te hervatten na inwilliging van hun verlangens) een zogenaamd „maatschappelijk aanvaard” verschijnsel is, terwijl tegelijkertijd ons recht, zoals door de rechterlijke macht geïnterpreteerd, dit verschijnsel ontoelaatbaar vindt als onverenigbaar met de algemene beginselen van het contractenrecht. Wat ligt nu meer voor de hand dan dat wij die paradox willen opheffen door het maken van een wettelijke regeling „sui generis”, dus speciaal en uitsluitend geldend voor dit unieke verschijnsel? Aldus wordt de taak van het recht een dienende, wat zij ook hoort te zijn.

Slagter bepleit een andere oplossing voor de discrepantie tussen de maatschappelijke aanvaarding en de in het bestaande positieve recht gelegen belemmeringen. Hij wil geen wijziging van het materiële recht doch van het formele recht, dus van de procedure. Hij wil de bevoegdheid van de

The investments in fixed assets by manufacturing industries, as well as building, transportation and public utilities sectors, are measured via the „direct” or „expenditure” method. These data on realized expenditures are collected by inquiry, excluding companies with less than ten employees. For the latter group separate estimates are made. The American figures relate also to realized expenditures on fixed assets and are similarly collected by inquiry.

In view of these observations the statistical data appear fairly compatible, and a comparison of investment data should yield useful and reliable insight.

Summing up the discussion we conclude that expenditures

*on fixed assets by American controlled firms in the Netherlands represent a sizeable percentage of total Dutch investments in those industries (ten-year average, 1957-1966, around 10 percent.) This share seems to be growing and reflects the magnitude of U.S. direct investments in the Netherlands*¹³.

Frank Stubenitsky

¹³ Rainer Hellmann: *Amerika auf dem Europamarkt*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1966, p. 52, claims that the share of American in total Dutch investments is the highest of all EEG countries. He estimates the percentage at around 8 for the years 1957-1963 and better than 10 percent for 1966. There is no reference to the type of investment data used by Hellmann.

rechter volledig uitsluiten, de juridische maatstaven laten voor wat zij zijn, en de behandeling van alle stakingsgeschillen overdragen aan een college van arbeidsdeskundigen, juristen en economen. Dat college zou dan, na de stadia van informatie en bemiddeling, zo nodig uiteindelijk een „doelmatigheidsoordeel” over de staking dienen te geven.

Nu wil ik op dit moment even voorbij gaan aan de vraag of men van een dergelijk college inderdaad de oplossing kan en mag verwachten van de belangenstrijd — ik heb daar mijn twijfels over — maar ik zou aan Slagter willen vragen hoe hij meent aldus de juridische problemen uit de wereld te helpen. Spelen in zijn visie begrippen als wanprestatie, nakoming, onrechtmatige daad en aansprakelijkheid plotseling helemaal geen rol meer, eenvoudig door een streep te halen door de competentie van de rechterlijke macht en de behandeling op te dragen aan redelijke en doelmatige arbiters? Ik kan dit vooralsnog niet anders zien dan als een verschuiving van de moeilijkheden.

SLAGTERS STELLINGEN

Ik wil vervolgens op enkele stellingen van Slagter wat concreter ingaan. Allereerst is een feitelijke correctie op haar plaats: in *ESB* van 19 juni op pagina 585 (rechter kolom, laatste zin) zegt de schrijver dat ten aanzien van de redactie van een nieuw art. 22 van de Wet op de CAO de SER uiteen is gevallen in een meerderheid en „een vrij grote minderheid (kennelijk omvattende de vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties en een deel van de Kroonleden)”. Zoals echter uit het SER-rapport (blz. 23) duidelijk blijkt is bedoeld minderheidsstandpunt verdedigd door „enkele leden van de Raad”, hetgeen wil zeggen: 2 à 3 leden.

Op de pagina's 587 en 588 noemt Slagter een aantal argumenten voor zijn bewering dat de SER-constructie juridisch faalt. Ik heb daarover in het voorgaande reeds iets in meer algemene bewoordingen gezegd en wil nu niet teveel in herhalingen vervallen. Slechts één voorbeeld om mijn kritiek duidelijker te maken: Slagter wijst op de jurisprudentie van de Hoge Raad betreffende de uitlokking van wanprestatie en hij vervolgt: „Deze driehoeksconstructie (te weten die tussen uitlokker, wanpresteerder en diens crediteur, H.) heeft nog in vele andere gevallen toepassing gevonden en is niet meer uit ons rechtsleven weg te denken. De rechter, die over de rechtmatigheid van een staking en een stakingsparool krijgt te oordelen zal dit alles echter volgens het ontwerp wél uit zijn rechtsbewustzijn moeten wegdenken.” En op pag. 612 (*ESB* van 26 juni) nog concreter: „Aangezien men moeilijk van de rechter kan vergen, dat hij een wanprestatie niet als wanprestatie en een onrechtmatige daad niet als onrechtmatige daad kwalificeert. . . .”. Dat laatste zou inderdaad veel gevergd zijn maar dat doet de SER dan ook niet. De SER wil *in de wet* vastleggen dat de staker (onder bepaalde voorwaarden) geen wanprestatie pleegt en dat de vakorganisatie (onder bepaalde voorwaarden) niet aan een onrechtmatige daad schuldig is. Nu zal het voor de rechter niet altijd eenvoudig zijn om uit te maken of die voorwaarden vervuld zijn, maar het systeem vereist geen enkele kronkelredenering. Het enige vereiste is dat de rechter zich niet moet laten leiden door zijn eventuele heimwee naar de situatie waarin de (collectieve) werkweigering nog net zo werd beoordeeld als de wanprestatie in de koopovereenkomst.

Van iets andere aard is de opmerking van Slagter dat een staking altijd in strijd zal zijn met de wet (en dus ook volgens het SER-voorstel onrechtmatig) omdat de wet (art. 1374 B.W.) dwingend voorschrijft dat overeenkomsten moeten worden nageleefd en niet eenzijdig kunnen worden herroepen. Voor het formuleren van een dergelijk bezwaar had Slagter niet zo ver hoeven zoeken. Staat niet reeds in de regeling van het arbeidscontract zelf (art. 1639 B.W.) dat de arbeider verplicht is „den bedongen arbeid naar zijn beste vermogen te verrichten”? Ook met de hand op dat artikel kan geredeneerd worden dat staken in strijd is met die verplichting en dus met de wet. Maar als we nu, eveneens in de wet, voor de specifieke stakings situatie gaan neerleggen dat de verplichting tot werken wordt geschorst, kan er dan reële twijfel bestaan over de bedoeling van de wetgever?

Een vergelijkbaar bezwaar heeft Slagter tegen de voorgestelde bepaling krachtens welke de vakvereniging onrechtmatig handelt, indien de staking in strijd is met de verplichtingen van die vereniging uit hoofde van een C.A.O. Zoals duidelijk blijkt uit de toelichting op het voorontwerp alsook uit het SER-advies wordt hier bedoeld op de vredesplicht. Maar Slagter redeneert als volgt: „Een vakbond, die partij is bij een CAO, dient te bevorderen dat haar leden die CAO nakomen, dus bijv. ook de bepalingen over de werktijden; de vakbond welke een staking organiseert handelt in strijd met die contractuele verplichting en dus, volgens het ontwerp, onrechtmatig”. Nu berust bedoelde verplichting op de wet (art. 8 Wet CAO) waarin staat: „Een vereniging. . . . is gehouden te bevorderen, *in de mate als de goede trouw medebrengt*, dat haar leden. . . . nakomen”. Mijn vraag aan Slagter: zou hij zijn stelling te goeder trouw in rechte durven verdedigen en hoop hebben op succes?

Een volgend punt. Slagter heeft moeilijkheden als het gaat om de voorgestelde bepaling dat de vakbond onrechtmatig handelt wanneer de staking „onder zodanige omstandigheden plaatsvindt, dat daardoor *kennelijk* in strijd wordt gehandeld met de zorgvuldigheid welke bij de toepassing van het stakingsmiddel betaamt”. Afgezien van een voor mij in dit verband onduidelijk beroep op de dogmatiek (hier m.i. ten onrechte ten tonele gevoerd) is Slagters bezwaar mede gericht tegen het marginale karakter van deze toetsing, welke „geen rol speelt en geen rol mag spelen bij onrechtmatige daden van particulieren”. Slechts de overheid heeft de bevoegdheid zich een „freies Ermessen” voor te behouden. Dit is inderdaad een juiste weergave van de bestaande jurisprudentie, zoals die ons huidige recht interpreteert. Maar het gaat er juist om dat er een voorstel ligt om dat recht ten aanzien van het stakingsverschijnsel te wijzigen, en wel o.m. in deze zin, dat het begrip onrechtmatige daad, *voor zover betreft de staking*, een specifieke inhoud krijgt.

Dat is om twee redenen noodzakelijk. In de eerste plaats leidt een staking per definitie tot schade bij de wederpartij, zodat de schijn van onzorgvuldigheid en dus onrechtmatigheid als 't ware ingebakken zou zijn als niet in de wetstekst duidelijk tot uiting komt, dat slechts kennelijke onzorgvuldigheid de staking tot een onrechtmatige maakt. In de tweede plaats beoogt de gekozen redactie aan de rechter over te brengen — en hetzelfde geldt voor het verbod van *kennelijke* onevenredigheid tussen doel en gevolgen — dat hij zich zal moeten onthouden van een oordeel over de materiële merites van de onderliggende belangenstrijd. Met deze doelstelling kan men het oneens zijn, bijv. uit vrees voor een te, ongebreidelde stakingsvrijheid; men kan

zich ook afvragen of de voorgestelde wetstekst in de praktijk tot bevredigende resultaten zal leiden, maar voor het verwijt van de ondeugdelijke juridische constructie kan ik geen aanleiding vinden.

Meer steekhoudend is de kritiek van Slagter waar hij op pag. 590 zijn twijfel uitspreekt over de vraag of het in het voorgestelde artikel 22 Wet CAO omschreven onrechtmatigheidsbegrip uitsluitend geldt voor de relatie vakbond-werkgever, dan wel tevens voor de verhouding vakbond-benadeelde derde. Ik mag in dit verband wel verklappen dat de SER zich heeft beraden over de vraag of in de aanhef van art. 22 de woorden „jegens de werkgever” zouden moeten worden tussengevoegd. Dat is uiteindelijk niet gebeurd, juist omdat het de werkgever anders wat al te gemakkelijk zou worden gemaakt om, met bijv. één van zijn afnemers als stroman, de bedoeling van art. 22 volledig te frustreren. Of en in hoeverre de benadeelde derde met succes zou kunnen pogen zijn schade op iemand te verhalen, heeft de SER verder niet in studie genomen. Er is aldus een interessante rechtsvraag onbeantwoord gebleven. Ik ben voornamelijk geneigd te zeggen dat de derde zich tot zijn contractpartner, dus tot de werkgever bij wie gestaakt wordt, zal hebben te wenden en dat het geheel van de feitelijke omstandigheden zal afhangen of deze zich jegens zijn afnemer al dan niet op overmacht beroepen kan.

Op blz. 609 vraagt Slagter waarom in het voorstel zulk een verschil wordt gemaakt tussen georganiseerde en wilde stakingen. Hij veronderstelt dat daarbij machtspolitieke factoren een rol gespeeld hebben. Ik zou het anders willen zeggen: de SER gaat uit van de maatschappelijke werkelijkheid dat de vakorganisaties primair de verantwoordelijkheid dragen voor wat er in collectief overleg al dan niet bereikt wordt, en dat het dan ook de vakbonden zijn die dienen te beoordelen of het eventueel niet-bereikte door strijd moet worden afgedwongen. Zij, die buiten de bonden om tot staken overgaan, laden de schijn op zich dat hun staking onvoldoende gemotiveerd is. Vandaar in hun geval de omgekeerde bewijslast.

Met betrekking tot de uitsluiting, als verweermiddel van de werkgevers, wil ik slechts opmerken dat de SER-meerderheid (nog) geen reden ziet tot wettelijke regeling van dat verschijnsel. De praktijkervaring met de uitsluiting is minimaal en heeft tot nog toe in elk geval geen behoefte doen ontstaan aan regeling. Daarmee is niet gezegd dat het recht op uitsluiting wordt betwist.

In tegenstelling tot Slagter geloof ik niet dat ratificatie van art. 6 lid 4 van het Europees Sociaal Handvest ons tot wettelijke regeling zou verplichten. Het artikel spreekt immers slechts van „erkennen” van het recht op collectief optreden en niet over „regeling”.

Ik zal mijn commentaar tot het bovenstaande beperken, enerzijds omdat ik teveel plaatsruimte in beslag dreig te nemen, anderzijds omdat het meeste van het niet-besprokene te detaillistisch zou worden. Ik hoop en verwacht dat ik voldoende stof heb aangedragen voor verdere discussie.

Mr. P. H. Hugenholtz

Naschrift

Een veel voorkomend euvel bij juristen, wier werkzaamheid hen meer in contact brengt met het maatschappelijk leven dan met de rechtspraktijk, is dat zij vergeten dat een jurist zich per definitie dient aan te passen aan de moderne ontwikkelingen in de rechtswetenschap. Ik vrees, dat ook

Hugenholtz aan dit bezwaar niet is ontkomen. Bij de nieuwe ontwikkeling van de rechtswetenschap gaat men er van uit, dat nieuwe wegen en nieuwe oplossingen kunnen worden gevonden door uit te gaan van het systeem van de wet en van daaruit een analogische wetsuitlegging toe te passen (H.R. 30 jan. 1959, N.J. 1959/548, i.z. Quint-te Poel betr. ongerechtvaardigde verrijking), door een associatieve rechtsvinding (Prof. Mr. G. J. Wiarda: „Drie typen van rechtsvinding” in *Een bundel gedachten*, 1963) en — nog verder gaand — door de „tekenen te verstaan, die in het recht verscholen liggen” (Prof. Mr. H. C. F. Schoordijk: *De verbintenissen uit de wet*, 1968, blz. 22, 26, 27, 31 en 34). De scherpe scheiding tussen rechtsvinding (door de rechter) en rechtsvorming (door de wetgever) wordt minder. Daardoor komt de rechter vrijer tegenover de materie te staan, de wetgever meer gebonden. In dat kader is het geoorloofd de opmerking te maken, dat het voorontwerp van wet betreffende het stakingsrecht de tekenen van het recht heeft misverstaan, dat het niet past en aansluit bij het overige recht en dat het een uitzonderingspositie schept.

Natuurlijk heeft Hugenholtz gelijk wanneer hij zegt, dat de stelling, dat een wetsvoorstel dogmatisch niet in ons systeem past, nimmer afdoende is om de onjuistheid of ongewenstheid van een wetsvoorstel aannemelijk te maken. Zou dit betoog — dat Hugenholtz in mijn artikel meent te kunnen lezen — opgaan, dan zou de gehele dynamiek van de rechtsontwikkeling verloren gaan.

De betwiste stelling is dus niet afdoende, maar dat is iets geheel anders dan de bewering dat deze niet ter zake dienende is. Ik meen, dat mijn opmerkingen betreffende de falende juridische constructie in twee opzichten ter zake dienende zijn. In de eerste plaats mag er de vinger op worden gelegd, dat de ontwerpers hetzij zich niet realiseren — wat op onvoldoende inzicht in ons rechtssysteem zou wijzen — hetzij verborgen trachten te houden — wat op een kwaad geweten zou wijzen — dat het voorstel in allerlei opzichten in strijd komt met hetgeen in alle andere rechtsverhoudingen geldt. De afwijking van de driehoeksconstructie (uitlokking van contractbreuk) wordt gebagatelliseerd, de andere door mij gesignaleerde afwijkingen worden verzwegen.

De tweede betekenis, die aan mijn opmerkingen zou kunnen worden toegekend, gaat verder. Als men voor één bepaald onderwerp afwijkt van de elders geldende regeling, dan kan men twee kanten uit: rechtvaardigt dit ene onderwerp een zo afwijkende wettelijke regeling of zijn wij ook op andere terreinen toe aan een herwaardering van de begrippen wanprestatie en onrechtmatige daad? Betekent het wetsvoorstel een eenmalige uitzondering of een eerste pionier? Men zal óf de uitzondering moeten rechtvaardigen óf de noodzaak van algehele herwaardering.

Tekenend in dit opzicht is het voorstel om t.a.v. een vakvereniging niet langer te volstaan met „onrechtmatigheid”, maar „kennelijke onrechtmatigheid” te eisen. Wanneer ik daaromtrent opmerk dat hierdoor de vakvereniging op één lijn wordt gesteld met de overheid, dan houdt dat meer in dan het betoog: dit criterium past niet voor een privaatrechtelijke vereniging. De opmerking betekent tevens: in een technisch-juridisch kled is verscholen een streven om de vakvereniging in sommige opzichten dezelfde positie te geven als de overheid. Ziet men mijn opmerking in dit licht, dan krijgt men een geheel andere associatie dan waarop Wiarda doelt, namelijk met de mededeling van het bestuur van het NVV enkele jaren geleden na het horen van het regeringsprogramma van

Mededeling voor geïnteresseerden in regionale en stedelijke vraagstukken

Gedurende de laatste decennia is de belangstelling voor ruimtelijke vraagstukken aanzienlijk toegenomen. Deze ontwikkeling valt niet alleen waar te nemen in de beoefening der wetenschappen; ook in de praktijk van overheid en bedrijfsleven is zij waarneembaar.

De gang van zaken bij de regionale afdeling van het Nederlandsch Economisch Instituut weerspiegelt dit. In 1945 op bescheiden wijze begonnen met het verrichten van onderzoekingen voor de gemeente Amersfoort, aanvaart deze afdeling thans opdrachten voor een groot aantal Nederlandse gemeenten. Ook voor hogere overheden en bedrijven, in binnen- en buitenland, worden werkzaamheden verricht.

De groei van de nationale en internationale kring van opdrachtgevers van het N.E.I. en de bestaande samenwerkingsverhoudingen met ingenieursbureaus, stedenbouwkundige ontwerpers, verkeersdeskundigen enz., wijzen erop, dat de perspectieven voor een verdere expansie van de regionale werkzaamheden van het N.E.I. gunstig zijn.

Helaas wordt deze ontwikkeling afgeremd door het probleem hoe voldoende bekwame medewerkers aan te trekken. Zowel aan personen die leiding kunnen geven of die zich op een bepaald onderdeel van de werkzaamheden willen specialiseren als aan hen, die pas afgestudeerd zijn, biedt het N.E.I. goede mogelijkheden tot ontplooiing.

Globaal aangeduid houdt de regionale afdeling van het N.E.I. zich bezig met het volgende:

— bestudering van de economische ontwikkelingsmogelijkheden van gemeenten en regio's;

— bijdragen leveren tot concrete stedenbouwkundige planning vanuit de economische en sociale wetenschappen;

— het verrichten van een grote variëteit aan studies, zoals bijv. met betrekking tot de woningbouw, de stedelijke verkeersproblematiek, de financieel-economische planning, de vestigingsplaatskeuze van bedrijven en instellingen, de lokale onderwijsvoorzieningen enz.

Juist door de grote afwisseling in de aard van de opdrachten en door de ruime kring van opdrachtgevers, bestaat voor de medewerkers van het N.E.I. de gelegenheid zowel op nationaal als op internationaal niveau (binnen en buiten Europa) een brede ervaring op te doen. Daarbij wordt niet alleen een beroep gedaan op onderzoekcapaciteiten, maar ook op representatieve en contactuele eigenschappen.

Het N.E.I. stelt daar tegenover: ruime salarieringsmogelijkheden en goede secundaire arbeidsvoorwaarden. Plaatsing geschiedt op het instituut te Rotterdam of elders in het land.

Economen en afgestudeerden in de sociale en technische wetenschappen met belangstelling voor de hierboven aangeduide problematiek worden uitgenodigd zich te wenden tot Prof. Dr. L. H. Klaassen, Dr. A. J. Hendriks of Drs. P. J. Montagne. Adres: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6, telef. 010-25 65 20.

een nieuwe, meer rechtse regering: het NVV aanvaardde voor dit regeringsprogramma geen verantwoordelijkheid. Uiteraard, zou men zeggen. Het was een gratis mededeling: alleen de regering draagt verantwoordelijkheid voor een regeringsprogramma. Aan geen enkele andere organisatie in het maatschappelijk leven, van vakvereniging tot kartel of andere pressure group, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te aanvaarden voor een regeringsprogramma. Maar de mededeling van het NVV past geheel in de gedachte van het voorontwerp van wet. Steeds meer ziet men privaatrechtelijke vakverenigingen van werknemers en werkgevers of vertegenwoordigers daarvan belast worden met publiekrechtelijke bevoegdheden. Het onderhavige voorontwerp van wet past in deze ontwikkeling. De vraag rijst, of deze ontwikkeling is toe te juichen, zowel uit maatschappelijk oogpunt als met het oog op de belangen van de vakbeweging. Naarmate haar publiekrechtelijke bevoegdheden groeien, zou haar privaatrechtelijke positie wel eens kunnen verzwakken, m.a.w. een vervreemding optreden t.a.v. haar eigen achterban.

Er zijn inderdaad verschillende minderheden in het SER-rapport aan het woord. Het is juist, dat slechts enkele leden, met aanvaarding van het uitgangspunt van het voorontwerp, in een andere redactie daaraan vorm willen geven. Mijn opmerking („kennelijk omvattende de vertegen-

woordigens van de werkgeversorganisaties en een deel van de Kroonleden”) behoorde betrekking te hebben op hetgeen op blz. 22 van het SER-rapport vermeld staat: „Een minderheid van de Raad, bestaande uit een vrij groot aantal leden, heeft overwegende bezwaren tegen het stelsel van het voorontwerp...”.

Tenslotte stelt Hugenholtz twee vragen, die ik met wedervragen beantwoord. 1. Wat maakt het voor een verschil, of men de bevoegdheid van de burgerlijke rechter handhaaft doch hem slechts verbiedt een wanprestatie of onrechtmatige daad vast te stellen, of dat men hem ten deze onbevoegd verklaart? In het eerste geval houdt men slechts een schijnvertoning over, waarbij de juridische aspecten van het stakingsverschijnsel overschat worden en men niet toekomt aan het strijdpunt waar het wezenlijk om gaat: om de lonen en andere arbeidsvoorwaarden. 2. Meent mijn opponent, dat het in overeenstemming is met de goede trouw, als een vakvereniging in strijd met de wettelijke en contractuele vredesplicht tot een staking uitroept? Begrijp ik zijn vraag verkeerd of hebben wij zulke uiteenlopende opvattingen omtrent „goede trouw” als er blijkens het SER-rapport ook al zijn omtrent het begrip „onevenredigheid”?

Prof. Mr. W. J. Slagter

BEVOLKINGSGROEI

De voedselproblemen van de ontwikkelingslanden zijn nauw verwant met het vraagstuk van hun snelle *bevolkingsgroei*. Een goede inleiding tot dit vraagstuk is te vinden in een onlangs verschenen Nederlandse vertaling van een gebundelde reeks radiolezingen over het wereldbevolkingsvraagstuk door Amerikaanse economen, sociologen en demografen¹. Deze radioprogramma's werden uitgezonden in het bekende programma „Voice of America” dat, aldus het Nederlandse voorwoord bij deze uitgave, „grote vermaardheid heeft wegens de objectieve en uiterst deskundige voorlichting”. *Objectiviteit* en *deskundigheid* zijn in verhandelingen over bevolkingsproblemen van het grootste belang. Te vaak immers wordt er, zoals in het voorwoord bij de Nederlandse uitgave terecht wordt opgemerkt, hetzij op tamelijk ondeskundige wijze over bevolkingsexplosies gesproken, hetzij op zeer subjectieve wijze stelling genomen tegen vormen van bevolkingsplanning.

Het boek kan beschouwd worden als een populaire, maar niettemin uiterst *deskundige* inleiding op de factoren die de bevolkingsgroei bepalen en op de samenhang tussen bevolkingsgroei en sociaal-economische ontwikkeling. De opzet van het boek is zeer geslaagd: na een aantal inleidende hoofdstukken worden enkele specifieke aspecten besproken, terwijl de tweede helft van het boek bestaat uit een aantal regionale of landenstudies van de bevolking van Europa, de Sowjet-Unie, Latijns-Amerika, de Verenigde Staten, India, Afrika, Japan en de Chinese Volksrepubliek. De aard van het boek brengt wel met zich mee dat er nogal veel herhalingen in voorkomen, maar dat heeft toch ook weer het voordeel dat elk hoofdstuk afzonderlijk gelezen kan worden.

De deskundigheid blijkt een garantie voor de *objectiviteit* (alleen het laatste hoofdstuk: „De bevolking van Communistisch China” valt enigszins uit de toon, niet vanwege een onjuiste voorstelling van zaken, maar wel vanwege de polemiserende stijl waarin het is geschreven). Op één aspect zouden wij echter willen wijzen. Dat bevolkingsplanning een belangrijk onderdeel dient te zijn van een beleid dat gericht is op een toeneming van de welvaart, wordt in deze lezingen terecht beklemtoond. Het spreekt vanzelf dat dit bij uitstek geldt voor die landen waar het per capita inkomen laag is en de bevolkingsgroei hoog. Alleen, een dergelijk advies gegeven vanuit de rijke landen aan de arme landen mag *niet op zich zelf* staan. Het zal gepaard moeten gaan met vergrote inspanningen van de rijke landen om een aantal *structurele oorzaken* van de ongelijke mondiale welvaartsverdeling weg te nemen. Het verwijt dat bevolkingsplanning in de arme landen door de rijke landen thans meer wordt gepropageerd dan vroeger, omdat zij daardoor in de gelegenheid zouden zijn onrechtvaardige structuren te handhaven, is eenzijdig, maar, getuige de geringe inspanningen van de rijke landen om die structuren

werkelijk te veranderen, niet zonder grond. Die geringe bereidheid van de rijke landen zou wel eens averechts kunnen werken op de inspanningen van de arme landen om de bevolkingsgroei af te remmen.

De noodzakelijke complementariteit van inspanningen komt in deze lezingen jammer genoeg niet tot uiting. Wie dit echter „in het achterhoofd houdt” vindt in dit boekje een belangrijke bron van deskundige en objectieve informatie die hem van dienst kan zijn bij zijn standpuntbepaling.

MENINGSVORMING

Aan deskundige, objectieve en bovenal geëngageerde bijdragen tot de meningsvorming inzake de ontwikkelings-samenwerking bestond, in Nederland een achterstand die geleidelijk aan wordt ingelopen. Enkele van de reeds besproken uitgaven (zie ook noot ¹) kunnen zeer zeker als zodanig gekwalificeerd worden, maar daarnaast zouden wij willen wijzen op enkele publikaties die speciaal met het oog op een goede standpuntbepaling zijn geschreven.

Allereerst zij genoemd het in *ESB* reeds lovend besproken boek van H. M. de Lange: *Rijke en Arme Landen*². Wij mogen volstaan met verwijzing naar de boekbespreking in het nummer van 13 maart jl.

Daarnaast zij gewezen op het boekje van J. Groot, *Overdaad en Gebrek in de Twintigste Eeuw*³. Het is het eerste deeltje uit de belangwekkende reeks „Standpunten in Wereldproblemen” (onder redactie van Prof. Mr. B. V. A. Röling) waarin wetenschappelijk verantwoorde opvattingen inzake grote internationale problemen worden weergegeven. Het is de bedoeling van deze reeks dat de standpunten die verkregen zijn in de praktijk of door theoretische studie, uiteengezet worden op een wijze die begrijpelijk is voor een grote lezerskring, zodat hiermee een bijdrage geleverd kan worden tot de vorming van de publieke opinie. In dit boekje gaat het vooral om standpunten die verkregen zijn in de praktijk (de auteur is als organisatiedeskundige vele jaren in dienst geweest van de Verenigde Naties en van nationale ontwikkelingsbanken in Latijns-Amerika). Het boekje voldoet niet geheel aan de doelstelling: weliswaar is het zeer helder geschreven,

* Dit is het deel van de Ontwikkelingskroniek van 14 augustus (blz. 758-762) dat door ruimtegebrek niet kon worden opgenomen.

¹ *De Vitale Revolutie (Wereldbevolking: stand van zaken en vooruitzichten)*, Paul Brand, Hilversum/Antwerpen 1967. Verschenen in de reeks „Samen mens zijn; bijdragen tot geestelijk gezond leven”.

² Dr. H. M. de Lange: *Rijke en Arme Landen*, Het Wereldvenster, Baarn 1967.

³ Drs. J. Groot: *Overdaad en Gebrek in de Twintigste Eeuw*, J. B. Wolters, Groningen 1966. Verschenen in de reeks „Standpunten in wereldproblemen”.

maar soms is het bepaald *eenzijdig en misleidend* in de voorstelling van zaken.

Een niet minder eenzijdig boekje is P. Reckmans *Je Geld of je Leven*⁴ (de titel is gebaseerd op de bekende uitspraak van Raul Prebisch: „Either Reforms or Your Necks”). Het is een populaire, doch goed geïnformeerde beschrijving van de gang van zaken tijdens de Tweede Wereldhandelsconferentie. Zoals gezegd, het boekje is eenzijdig, want de auteur neemt een heel duidelijk geëngageerd standpunt in; het pretendeert echter ook heel *bewust eenzijdig* te zijn en wij willen in deze kroniek graag onze waardering uitspreken voor de zeer snelle reactie van auteur en uitgever op het mislukken van deze belangrijke internationale onderhandelingen. Dergelijke pogingen tot een actuele bijdrage in de meningsvorming verdienen na-

volging. In dit verband zouden wij tevens de NOVIB lof willen toezwaaien voor de uitstekende wijze waarop zij vóór en tijdens UNCTAD-II die informatie aan het Nederlandse publiek heeft gegeven waarin onze pers zo schromelijk tekort geschoten is.

Tenslotte zij de aandacht gevestigd op het *Rapport Ontwikkelingswerk* dat behandeld werd op de tweede zitting van het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie⁵. Het is een zeer *evenwichtig en consequent* rapport, waarvan gezegd kan worden dat het reeds een belangrijke functie vervult in de voorlichting en meningsvorming omtrent de problemen van de Noord-Zuid-relatie.

⁴ P. Reckman: *Je Geld of je Leven*, Bosch en Keuning, 1968.

⁵ Verkrijgbaar à f. 0,75 bij Algemeen Secretariaat Pastoraal Concilie, Raadhuisplein 5, Heemstede.

Boekbesprekingen

Dr. J. H. Buiten: Modern salariaat in wording. Een sociologische studie over de posities en oriëntaties van werknemers. Uitg. Universitaire Pers, Rotterdam 1968, 316 blz., ingenaaid f. 29,50.

Niet de hoofdtitel, maar de ondertitel geeft op juiste wijze de inhoud van deze omvangrijke studie weer. Bij het woord „salariaat” dacht ik aanvankelijk aan nieuwe ontwikkelingen op het gebied van lonen en salarissen, waarin economische en ethische factoren van invloed zouden zijn. Onder salariaat verstaat Buiten echter iets anders: *Het is die groep van werknemers die handarbeid verricht; een groep die niet alleen qua beloning, maar ook qua arbeidspositie en arbeidsbeleving een snelle verandering ondergaat.* Het boek is een diepgaande bijdrage geworden tot de sociologie van de arbeider en van zijn werk. In deze studie staat de mens als individu, maar meer nog als groep, in het centrum van de belangstelling. Buiten heeft bij zijn studie niet alleen gebruik gemaakt van feitenmateriaal, afkomstig van het onderzoek „Werk en betaling” dat een onderdeel vormde van het SORAH-onderzoek van 1961 in de havens van Amsterdam en Rotterdam, maar ook van het project „Loonbeleid en loonbeleving” dat door de Commissie Opvoering Produktiviteit van de Sociaal-Economische Raad enkele jaren geleden ter hand is genomen. Beide projecten zijn door Buiten gebruikt en aangevuld, doch bovendien heeft hij het zwaartepunt van de studie verlegd van de presentatie van het materiaal naar een diepgaande interpretatie van alge-

mene sociaal-structurele kaders. Het is dus van een kwantitatieve een bij uitstek *kwalitatieve studie* geworden.

Het eerste deel van de studie geeft een uitvoerige beschrijving en analyse van de eerder genoemde onderzoeken, uiteenvallend in arbeidspositie en -beleving, alsmede in loonpositie en -beleving. Buiten komt hier o.a. tot de slotsom dat de handarbeid aldoor geringere verschillen met de kantoorarbeid vertoont, dat het aandeel van de industriële werker in de beroepsbevolking daalt, en dat door de betere scholing op technisch gebied tekorten in bepaalde soorten ongeschoolde arbeid zullen ontstaan. Karakteristiek voor de werk- en loonbeleving noemt Buiten een aantal determinanten die positief of negatief kunnen werken. De loonsatisfactie in relatie tot het eigen werk wordt door de arbeidssatisfactie gunstig beïnvloed, en zelfs oordelen de handarbeiders gunstig over de inkomensverhouding met de hogere bedrijfsleiding. Maar negatieve invloed hebben het klassebewustzijn en die consumptie-aspiraties, die men niet bevredigd acht met het huidige loon.

In het tweede deel van de studie geeft Buiten een nadere sociologische interpretatie, mede aan de hand van gegevens en inzichten die in de uitgebreide Nederlandse en buitenlandse literatuur bestaan. Voor de goede orde vermeld ik dat de lijst van geraad-

pleegde literatuur niet minder dan een kleine honderd werken omvat en dat de voetnoten (evenals de literatuurlijst achter in het boek opgenomen), klein gedrukt, ruim zestien bladzijden omvatten.

De schrijver onderscheidt drie oriëntatiekaders: (1) de werk- en bedrijfsoriëntaties, (2) de werkkring- en marktorientaties en (3) de klasse- en maatschappijoriëntaties. De *werk- en bedrijfsoriëntaties* zijn instrumenteel; voor het goed functioneren van een bedrijfsorganisatie zijn zakelijke, open en duidelijke afspraken tussen de bedrijfsleiding en de werkers geweest. In deze oriëntaties passen noch een revolutionair protest, noch een uitgesproken apathie, maar een zakelijke beperkte vervulling van de taak zoals die is gecontracteerd.

Bij de ruimere *werkkring- en markt-oriëntaties* gaat Buiten diep in op de determinanten, zoals de economische vooruitgang, de zekerheden en mogelijkheden ten aanzien van het werk en het loon, de opleiding en vakbekwaamheid, en de kosten en onzekerheden bij verandering van werkkring. Hij acht het traditionele beeld van de marktgevoelige arbeider (voor één cent loonverschil lopen zij bij mij weg!) niet in overeenstemming met de feiten, mede omdat de arbeidsmarkt nog steeds versplinterd is. Hij komt in dit hoofdstuk tot interessante conclusies. Zo is de stakingsbereidheid bij de arbeiders gering en neemt de vakbondstrouw af, in het bijzonder bij de jongeren. „Manpowerplanning”, waardoor de arbeidsmarkt doorzichtiger zou worden

dan thans het geval is, heeft weinig realiteit in Nederland en de arbeidsbureaus zijn nog altijd perifere instituten voor de arbeidsvoorziening.

Nog belangwekkender zijn Buiters bevindingen ten aanzien van de *maatschappij- of klasseoriëntaties*. Hij constateert een afzakken van het agresieve en revolutionaire in de arbeidersmentaliteit. Dit is overigens geheel in overeenstemming met een vooroorlogse uitspraak van Huizinga in diens brochure „Nederland's Geestesmerk”. Wij zijn in alle lagen een burgerlijk volk. Trekken wij deze mentaliteit door naar de huidige tijd, dan heeft zelfs het generatieconflict van nu burgerlijke trekken.

Zogenaamde proletarische achterhoedes heeft Buiten in zijn onderzoekingen niet kunnen ontdekken. Wel heeft hij verschillen geconstateerd in *arbeidsmentaliteit en -gedrag* tussen Amsterdam en Rotterdam. De verklaring die hij daarvoor geeft heeft hij grotendeels ontleend aan Bouman¹. Terecht relateert hij deze verschillen door de Amsterdamse mentaliteit als typisch te zien voor centra met een oude industriële en daarmee proletarische geschiedenis. Het Rotterdamse patroon, dat overigens snel verandert, is in wezen a-typisch.

In zijn algemene conclusies kan ik Buiten niet geheel volgen. Hij stelt daarin dat er een geleidelijke overgang bestaat van een dynamisch naar een *statisch maatschappijbeeld*, in die zin dat er een tegenstelling resulteert tussen de uiteindelijke uitzichtloze positie van de handarbeiders en de eveneens uiteindelijk onwrikbare positie van de „anderen”. Van die „anderen” wordt echter in de studie verder met geen woord gerept. Zijn de posities van die anderen, van die grote groeiende en sterk gelede groep van kleine, middelbare en hogere salaristrekkeners zo onwrikbaar, of worden ze zo onwrikbaar ervaren, als Buiten meent? Ik heb reden om aan te nemen dat dit niet het geval is. Het gebruik van een uitdrukking als „statisch maatschappijbeeld” lijkt mij in een tijd van uitzonderlijke dynamiek als de huidige, uiterst gevaarlijk. Wel kan ik met hem meegaan als hij stelt dat de arbeidersklasse op weg is een (deel van de) werknemersstand te worden die de schrijver zelf met de ietwat onverteerbare naam van „salariaat” aanduidt. Hoe dat salariaat er op de duur zal uitzien, daarover laat hij ons in de mist.

De belangrijkste les die men uit het boek kan trekken is, dat noch ver-

betering van de maatschappelijke situatie, noch verbetering van het marktmechanisme of van het vakverenigingswerk de mentaliteit van de handarbeider ten gunste van het werk zullen beïnvloeden. *Uitsluitend een verbetering van de werk- en bedrijfs-situatie, het goed functioneren van de interne bedrijfsorganisatie, zullen de liefde voor zijn werk kunnen stimuleren.* Geen wonder dan ook dat de leer van de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie zulk een grote aandacht besteedt aan de menselijke factor. Het is een uitdaging aan de leiders van onze ondernemingen om de geleiden die voldoening in hun werk en die bestaanszekerheid te geven dat zij hun werk als zinvol aanvaarden. Dit geldt zeker ook voor de komende jaren, waarin de vrije tijd belangrijker zal worden dan de werktijd.

Aid to agriculture in developing countries OE CD, Parijs 1968, 184 blz., 34 sh.

Wie op de titel van dit boek en op de introductie daarvan door de Secretaris-Generaal van OESO afgaat — dit rapport wil een eerste poging zijn „to analyse the agricultural aid policies followed by the Members of DAC and the international aid agencies” — vraagt zich af of de heer Thorkil Kristensen bedoelt dat getracht wordt de lezer een indruk te geven van zowel de problematiek van de agrarische ontwikkelingshulp als van de omvang daarvan. Maar de lezer, die al moeite heeft met een bevredigende begripsbepaling, wordt door deze publikatie niet wijzer wat betreft het vraagstuk van de prioriteiten, dus van de motivering om een groter of kleiner deel van de beschikbare bedragen aan de bevordering van de landbouw te besteden en van de vormen waarin dit zou kunnen plaats vinden.

Want dit rapport heeft „slechts” betrekking op de bedragen, die een aantal rijke landen ter bevordering van de landbouw in arme landen ter beschikking hebben gesteld. Buiten dit kwantitatieve onderzoek vallen niet alleen Rusland en andere communistische landen, maar ook de particuliere ondernemingen en fondsen, kerkgenootschappen en specifieke hulpacties. Onder het begrip landbouw worden tevens de visserij en de bosbouw, alsmede de landbouwindustrie inbegrepen en soms ook de investeringen, die niet uitsluitend in het belang van de landbouwbevolking zijn gedaan.

Ik kan de lezing van dit belangwekkende boek in brede kring aanbevelen, niet in het minst bij vertegenwoordigers van de vakbeweging en van de bedrijfsleiding, en voorts bij allen die zich voor sociale vraagstukken interesseren. De conclusies van de studie zijn in het slot op een heldere wijze samengevat, in het Nederlands zowel als in het Engels. Daarbij valt het op dat de laatste taal een duidelijker woordgebruik kent dan de Nederlandse; geen wonder, want de literatuur over het behandelde onderwerp is voor een belangrijk deel van Amerikaanse en Engelse oorsprong.

P. van Zuuren

¹ Bouman, P. J. en W. H.: *De groei van de grote werkstad*, Assen 1952.

Het spreekt vanzelf dat deze publikatie wemelt van de afkortingen. Al moge het ondoenlijk zijn om daarbij telkens de volledige naam te vermelden, een lijstje van de gebruikte afkortingen zou wel op zijn plaats zijn geweest. Want er zullen weinig lezers zijn, die hiermee geen moeite hebben, hetgeen betekent dat al deze aanduidingen de lectuur in hoge mate storen. In de paar bladzijden, die aan Frankrijk zijn gewijd, is achtereenvolgens sprake van DOM, TOM, ORSTOM, DBPA, FIDES, FIDOM, CFTD, IRCT, SATEC, SCET, IRAM, FAC, CCE, EAM, ENCA, COFACE, SOMALAC, IRHO, IRAT, IEMVT en ERSAT. Voor de andere landen worden soortgelijke afkortingen gebruikt.

Met betrekking tot de *bilaterale* agrarische ontwikkelingshulp blijkt dat het deel van de ontwikkelingshulp, dat op de vergroting van de landbouwproductie is gericht, van land tot land sterk uiteenloopt; het is heel groot in Zweden (29%) en heel klein in Oostenrijk (1%). Gemiddeld bedraagt dit deel 12%. Minder bevreemdend is de overheersende positie van de Verenigde Staten, die niet minder dan 42% van de totale bilaterale hulpverlening aan de landbouw in ontwikkelingsgebieden op hun naam hebben. De Verenigde Staten buiten beschouwing gelaten, blijkt dat van alle andere landen Frankrijk met \$ 444 mln. (32% van de USA-hulp) bovenaan staat, waarop Duitsland volgt met

\$ 402 mln., Engeland met \$ 378 mln., Japan met \$ 249 mln., Italië met \$ 212 mln. en Portugal met \$ 91 mln. en de overige landen, die kleinere bedragen hebben gevoteerd, o.a. Nederland met \$ 34 mln. Begrijpelijk is dat een land als Noorwegen relatief meer aan visserij-objecten heeft besteed, dat Canada bovendien veel belangstelling heeft getoond voor de bosbouw en dat Oostenrijk veel minder heeft gevoteerd ten behoeve van bodemonderzoek en waterbeheersing dan Nederland, dat daaraan relatief veel heeft gedaan. Opvallend is dat met nadruk wordt opgemerkt dat door Denemarken meer dan de helft van het totale bedrag aan ontwikkelingshulp in de vorm van contributies ten behoeve van de multilaterale hulpverlening is uitgegeven. Geldt ook hier dat wie zichzelf tracht vrij te spreken, zich verdacht maakt? Want „men zegt” dat Denemarken de aan „international agencies” verschuldigde contributies wel eens slechts ten dele zou hebben betaald, onder het motto dat de voorkeur werd gegeven aan een bilaterale hulpverlening. Uit de studie van de OESO blijkt dus niet of deze aantijging gegrond is. Men krijgt trouwens de indruk dat het statistisch materiaal, dat de OESO heeft verwerkt, door de betrokken landen zelf is geleverd.

Wat de *multilaterale* agrarische hulpverlening betreft, moet allereerst worden gememoreerd dat deze minder dan de helft bedraagt van de bilaterale ontwikkelingshulp ten behoeve van agrarische objecten. Een bewijs m.i. van de relatieve vergroting van de bilaterale hulpverlening in het alge-

meen. Helaas blijkt uit dit rapport niet hoe de verhouding tussen deze beide bedragen in vorige jaren is geweest. Opgemerkt worde dat de gegevens over de multilaterale hulpverlening betrekking hebben op de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties, op het Wereld Voedselprogramma, op de Wereldbank, op de Inter-Amerikaanse Bank en op de EEG.

Het ligt voor de hand te denken dat in het kader van de multilaterale agrarische ontwikkelingshulp de FAO de grootste betekenis heeft. Dit is niet het geval: de verdeling van de \$ 1.385 mln. was in 1966: IBRD/IDA/IFC \$ 510 mln., IBD \$ 341 mln., FAO \$ 285 mln. en EEC/FED \$ 249 mln. Met nadruk wordt echter opgemerkt, dat FAO met de uitvoering is belast van 30% van alle UNDP-projecten. Een jaar geleden had FAO trouwens 1.790 experts in 119 landen gedetacheerd, waarvan het grootste deel voor rekening kwam van het UNDP.

Er is dus in dit boekje sprake van zeer grote bedragen, die rijke landen hebben uitgegeven ten behoeve van een verbetering van de landbouw in arme landen. Over de bedragen, die elk der ontwikkelingslanden zijn toegekend, geeft het rapport van OECD wel enkele bijzonderheden, maar geen totaal-overzichten.

Ook voor Nederland wordt deze specificatie van de ontvangende landen niet verstrekt, al wordt wel een gedetailleerde geografische aanduiding gegeven met betrekking tot de „fellowships”, de experts en de assistant-

experts. Opgemerkt worde tevens dat „Wageningen” een grote rol speelt en dat hulp, verleend aan Suriname en de Antillen, afzonderlijk wordt besproken. Terzake van de EEG volsta ik met te memoreren, dat de geassocieerde Afrikaanse staten in de hulpverlening voorop staan.

Aan agrarische bilaterale hulp was op het moment van het afsluiten van het onderzoek \$ 3.303 mln. uitgegeven of toegezegd en aan multilaterale hulp \$ 1.385 mln. Een bedrag van bijna vier en een half miljard dollar kan men zich nauwelijks voorstellen. Maar het wordt kleiner, als men dit projecteert tegen de stijging van de koopkracht van de volkeren, die in de OESO samenwerken. En deze bedragen schijnen nog kleiner te worden, als men probeert zich rekenschap te geven van wat nodig is om de landbouwproductie in de ontwikkelingslanden op te voeren. Zeker, dat is voor de lezer van deze publikatie een onmogelijke opgave en ook ik zou hierbij geen enkel houvast kunnen geven. Maar wel heb ik de indruk dat wel veel wordt gedaan, maar lang niet genoeg. Zou dan veel meer voedsel in natura moeten worden gegeven? Misschien, maar over deze en andere problemen wordt in dit rapport gezwegen. De kans lijkt mij echter groot dat een nader onderzoek tot de conclusie zou leiden dat hulpverlening in natura bezwaarlijk zou kunnen worden gezien als een bijdrage de ontwikkelingslanden minder afhankelijk te maken van het Westen. En dat is toch het doel van de hulpverlening?

H. J. Frietema

Recente publikaties

J. Tinbergen: Over de optimale internationale arbeidsverdeling. Noord-Hollandse Uitg. Mij., Amsterdam 1968, 10 blz., f. 2.

Tekst van een rede gehouden in de Verenigde Vergadering van de beide Afdelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen op 30 maart 1968.

Bespreking van het rapport van de Commissie „Rechter en belastingadministratie tegenover het belastingrecht”. Geschriften van de Vereniging voor

Belastingwetenschap, Nr. 121. Æ. E. Kluwer, Deventer 1968, 62 blz., f. 7,50.

Dit is een stenografisch verslag van de bespreking in de vergadering van de Vereniging voor Belastingwetenschap van 9 december 1967 over het in de titel genoemde rapport.

Rapport en debat inzake „Proeve van een nieuwe grondwet”: Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap, Nr. 122. Æ. E. Kluwer, Deventer 1968, 36 blz., f. 4,75.

De van regeringswege gepubliceerde

„Proeve van een nieuwe grondwet” werd door de Minister van Binnenlandse Zaken ook aan de Vereniging voor Belastingwetenschap voorgelegd en om een oordeel gevraagd. Deze publikatie bevat achtereenvolgens de brief van de minister, het conceptadvies van de door de Vereniging daartoe ingestelde commissie, het stenografisch verslag van het op 27 april 1968 door de Vereniging daarover gevoerde debat, de begeleidende brief bij en de tekst van het definitief advies van de commissie aan de minister.

→

Dr. J. van Santen: De marxistische accumulatietheorie. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1968, 252 blz., f. 28.

Marx' accumulatietheorie, volgens de schrijver „het meest levende onderdeel van de economische theorie van Marx”, vormt het onderwerp van dit boek, de handelsuitgave van een dissertatie, waarop de auteur onlangs promoveerde. Deze studie wil een kritiek op Marx zijn met de dialectiek als maatstaf. Naar de mening van de auteur is kennis van de dialectiek onontbeerlijk voor het begrip van de theorie van Marx. Enkele citaten uit de Slotbeschouwing van Van Santen:

„Marx is een essentiële schakel in de geschiedenis van het economische en niet-economische denken. Bovendien is hij onontbeerlijk voor het begrip van onze westerse kapitalistische én van de socialis-tische samenleving. . . . De macro-economische kringloopgedachte, de conjunctuur- en groeitheorie (mitsgaders de conjunctuurpolitiek!) en de financierings-leer (een re-integratie van de bedrijfs-

economie en de algemene economie!) worden rijker, veelzijdiger, levendiger, concreter door een studie van Marx. Zelfs in enkele van zijn gebreken noopt Marx tot een confrontatie en dwingt hij tot een verdere theoretische ontwikkeling. De door hem gepostuleerde dalende winstvoet is waarschijnlijk het uitgangspunt voor een nieuwe ontwikkeling van het marxisme met als centraal probleem de stijgende winstvoet”.

Inhoud:

Hfdst. 1. Inleiding en voorlopige verantwoording;

Hfdst. 2. De verhouding van subject en object in het Marxisme;

Hfdst. 3. De Marxistische accumulatie-theorie — a. De methode van Marx —

b. Accumulatie, ‚Verelendung’ en kapitaalstructuur — c. De kringloop van het kapitaal — d. De reproductie en

circulatie van het totale maatschappelijke kapitaal — e. De kritiek van

Rosa Luxemburg op de accumulatie-theorie van Marx — f. De Leninistische

critiek op Rosa Luxemburg — g. De

dalende winstvoet;

Hfdst. 4. Accumulatie en crises;

Hfdst. 5. Slotbeschouwing;

Literatuur; Personenregister.

H. G. M. Wardenier, H. W. Vermeulen en J. van Dijk: B.T.W. en bedrijf. N. Samsom, Alphen aan den Rijn 1968, losbl., f. 19,50.

Zoals de titel reeds zegt, richt deze uitgave zich met name op de informatie over de gevolgen van de BTW voor de *bedrijfspraktijk*. Nadruk wordt daarom gelegd op de praktische toepassing, o.a. de administratieve aspecten daarvan. Indeling:

1. Wettelijke bepalingen (o.m. wetteksten en uitvoeringsvoorschriften);

2. Algemene inleiding (o.m. EEG-richtlijnen, tarieven, vrijstellingen, in- en uitvoer);

3. Commentaar op de BTW (artikels-gewijze toelichting);

CENTRAAL INSTITUUT VOOR HET MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

heeft op de afdeling Planologie vakature voor een

planoloog

voor in diensttreding op korte termijn.

Vereist zijn een academische opleiding en ten minste enige ervaring in hetzij de toegepaste planologie, hetzij de detailhandelseconomie.

Leeftijd tot maximaal 35 jaar.

*Uitvoerige schriftelijke sollicitaties te richten aan:
Afd. Personele Zaken van het Centraal Instituut voor
het Midden- en Kleinbedrijf, Burgemeester Hogguer-
straat 1183/1187 te Amsterdam - Slotermeer.*

4. Administratieve verwerking van de BTW (o.m. facturering, calculatie, inkoop- en verkoopadministratie);
5. Overgangsbepalingen 1 januari 1969 (teruggaaf- en overgangsregelingen);
6. Bedrijven, beroepen en BTW (alfabetisch overzicht van goederen, bedrijven en beroepen voor het BTW-tarief);
7. Vergelijkende staten van de BTW en de Wet op de Omzetbelasting 1954.

G. L. S. Shackle: Expectations, investment and income. Clarendon Press: Oxford University Press. Londen, tweede druk 1968, XXXVI + 130 blz., 30 sh.

De heruitgave van een publikatie uit 1938, waarin Prof. Shackle Keynes' theorie (twee jaar na de verschijning van diens *General Theory* dus) tracht te interpreteren in het licht van wat Shackle noemt „perhaps the most

undervalued work of economic theory ever written”, Gunner Myrdals *Monetary Equilibrium*. Op basis van deze interpretatie ontwikkelt hij vervolgens een tweetal eigen conjunctuurtheorieën.

Deze tweede druk bevat de ongewijzigde oorspronkelijke tekst, aangevuld met een 28 pagina's tellend retrospectief artikel van Shackle.

Wij zoeken contact met gegadigden voor de functie van

CHEF AFDELING EFFECTEN

Deze functionaris zal worden belast met de leiding over de afdeling Effecten, die alle effectenzaken — zowel voor de bij onze organisatie aangesloten banken als voor de Centrale Bank zelf — behartigt en momenteel circa 75 personen telt.

Zijn taak omvat niet alleen de leiding en de interne organisatie van deze afdeling, die zich sterk ontwikkelt, maar ook het onderhouden van contacten met de aangesloten banken en externe instanties. Hij dient daarom te beschikken over :

- ervaring in de verschillende aspecten van het effectenbedrijf;
- ervaring in het geven van leiding;
- organisatievermogen en administratief inzicht, mede in verband met het verwerken van de gegevens op de computer.

Als vooropleiding denken wij aan middelbare school en M.O. Economie of opleidingen van gelijkwaardig niveau.

Leeftijd van 35 tot 45 jaar.

Gegadigden dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken, St. Jacobsstraat 30 te Utrecht.

**COOP. CENTRALE
RAIFFEISEN-BANK**

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Blijkens de weekstaat van 12 augustus is de bankbiljettenomloop weer teruggekeerd op het peil van medio juni. In de aan eerstgenoemde datum voorafgaande week bedroeg de terugstroming f. 196 mln. Dit betekende voor de banken echter nauwelijks een verruiming, omdat er aanzienlijke belastingbetalingen tegenover stonden. Per saldo bleef de positie van de banken tegenover de Nederlandsche Bank nagenoeg onveranderd. Daarbij kan overigens worden aangetekend, dat zij nog voor ca. f. 44 mln. aan schatkistpapier afnamen. Het Rijk kwam door een en ander wat ruimer in zijn middelen te zitten, zozeer dat ook de laatste f. 50 mln. aan schatkistpromessen, in juli krachtens seizoenarrangement bij de Nederlandsche Bank geplaatst, konden worden afgelost. Hierdoor staat thans de volledige kredietruimte ad f. 400 mln. weer ter beschikking. Het tegoed van de schatkist beliep per saldo f. 395 mln., hetgeen overigens wel wat krap was om op 15 augustus de maandelijksse betalingen aan de gemeenten ad ruim f. 300 mln., betalingen voor rente en aflossingen ad ca. f. 50 mln. en andere budgettaire betalingen te kunnen verrichten. Voortgaande belastingafdrachten en verdere afname van schatkistpapier door de banken zullen er echter stellig voor hebben gezorgd, dat de schatkist deze aderlatingen gemakkelijk heeft kunnen ondergaan.

Het verwachte marktverruimende effect van 's Rijks betalingen leidde op 15 augustus tot verlaging van de officiële callrente van $4\frac{3}{4}\%$ tot 3% . Voornamelijk door nieuwe afname van schatkistpapier kon dit peil evenwel geen standhouden en reeds de volgende dag volgde een verhoging tot $3\frac{1}{2}\%$ en op de 19e tot 4% . Deze hernieuwde afname van schatkistpapier geschiedde overigens tegen iets minder gunstige tarieven. Met ingang van de 15e werd voor 3- en 5-jarige biljetten de rente met $\frac{1}{16}\%$ verlaagd tot resp. $5\frac{3}{16}\%$ en $5\frac{7}{16}\%$, waarmee de op 18 juli ingevoerde verhoging was gehaiveerd. De afgifte van 5-maands promessen tegen $4\frac{1}{2}\%$ disconto werd geheel gestaakt en vervangen door afgifte van 4-maands promessen tegen $4\frac{7}{16}\%$ disconto, derhalve nog juist vervallend voor de jaar-ultimo.

KAPITAALMARKT

De afgifte van de derde serie Rentespaarbrieven Bank voor Nederlandsche Gemeenten 1968 is op 15 augustus beëindigd, nadat het gevraagde bedrag ad f. 65 mln. was bereikt. In het prospectus van 19 juli bedroeg dit nog f. 20 mln., doch na de eerste dag van inschrijving werd het reeds tot f. 50 mln. en nadien nog tot f. 65 mln. verhoogd.

Hoewel de vakantiestemming zich ter beurze terdege doet gelden, wordt de levendigheid er zo nu en dan ingehouden door voortgaande concentratieverschijnselen. Bij

een deel der fusie- of overnemingen blijven de samengaande ondernemingen zich op hetzelfde terrein bewegen, bij andere is echter sprake van duidelijke basisverbreding. Een voorbeeld van dit laatste vormt de deze week aangekondigde overneming van Hollandsche Constructie Groep door Hollandsche Beton Mij., waarmede laatstgenoemde aannemingmaatschappij thans ook het gebied der staalconstructies en andere metaalactiviteiten gaat betreden. Op dit terrein had reeds eerder Nederhorst van zich doen spreken, die echter thans ook het eigen aanneminggebied versterkt door overname van Havenwerken. Papiergrootshandelaar VRG volgt, met de overname van grafische machinehandelaar Mahez, het enige jaren geleden gegeven voorbeeld van de thans in Buhrmann-Tetterode verenigde partners. Hagemeyer heeft dezer dagen haar toch reeds zeer veelzijdige conglomeraat van ondernemingen met producenten van metalen huishoudelijke voorwerpen en textiel uitgebreid. Gazelle bleef in de aangekondigde samenwerking met Junckers-Loconotief-Simplex op het eigen terrein. Enigszins anders ligt de toetreding van Drie Hoefijzers, evenals d'Oranjeboom een halfjaar geleden, tot de machtige Britse Allied Breweries. Ook thans worden in ruil voor de aandelen, converteerbare guldenobligaties van laatstgenoemd concern uitgegeven, die t.z.t. in aandelen van deze laatste converteerbaar zijn.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	9 aug. 1968	16 aug. 1968
Algemeen	374	426 — 359	425	423
Internationale concerns	514	624 — 495	621	618
Industrie	357	383 — 341	377	375
Scheepvaart	109	113 — 102	104	111
Banken en verzekering	185	205 — 179	205	202
Handel enz.	168	175 — 160	171	173

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.				
Aandelenkoersen ¹				
Kon. Petroleum	f. 155,60		f. 178,70	f. 181,20
Philips	f. 127,40		f. 142,60	f. 143,50
Unilever, cert.	f. 108,40		f. 139,95	f. 134,25
Zout-Organon	f. 160		f. 177,10	f. 174,80
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40		f. 117,50	f. 116,90
A.K.U.	f. 66		f. 91,55	f. 90,55
AMRO-Bank	f. 47,20		f. 53,10	f. 56
Nat. Nederlanden	f. 619		698	676
K.L.M.	f. 276		f. 187,40	f. 184,50
Robeco	f. 228,40		f. 245,80	f. 247

New York				
Dow Jones Industrials	905	924-825	870	886
Rentestand				
Langlopende staatsobligaties ² ..	6,27		6,55	6,54
Aandelen: internationalen ² ..	4,0		3,7 ³	3,7 ³
lokalen ³	4,2		4,1 ³	4,1 ³
Disconto driemaands schatkistpapier	4 $\frac{1}{2}$		4 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{7}{10}$

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.
³ 28 juni.

Dr. R. L. Boissevain

BUREAU VAN DE KIEFT N.V.

Bedrijfsadviseurs

Organisatiestructuur Recruitering

Een onze relaties is een grote, te Amsterdam gevestigde, internationaal georiënteerde nederlandse onderneming. Naast de exploitatie van haar hoofdactiviteiten van oudsher is het beleid sedert jaren mede gericht op spreiding door deelnemingen in en jointventures met andere bedrijven en partners. Voor de aan de Directie toegevoegde staf, zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - contact met een

JONG BEDRIJFSECONOOM

Deze functionaris wordt betrokken bij de bewaking van de rentabiliteit en organisatie van de hierboven aangeduide "overige" activiteiten, alsmede bij de beoordeling van nieuwe projecten.

De gedachten gaan uit naar een bedrijfseconoom (pas afgestudeerd of met enige jaren praktijkervaring), die een goed cijfermatig inzicht heeft. Een helder verstand en een praktische instelling zijn geboden. De vele contacten op alle niveaus vragen plezierige omgangsvormen. Leeftijd tot max. 30 jaar.

Belangstellenden gelieven zich, bij voorkeur schriftelijk, te wenden tot de heer Drs. J. R. Pinkster, Bureau van de Kieft N.V., Leidsestraat 74, Amsterdam. Tel.: 020 - 65316162953. Volledige discretie wordt gegarandeerd. Geen inlichtingen worden ingewonnen en geen contact met opdrachtgevers gelegd dan na overleg met de kandidaat. -

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

Universiteit van Amsterdam

vraagt ten behoeve van
ISMOG (Instituut voor
Sociaal-Economische Studie
van Minder Ontwikkelde
Gebieden)

wetenschappelijk medewerker

Vereist wordt het
doctoraaldiploma in de
economische wetenschappen
of in de econometrie.
Zijn taak zal liggen op het
gebied van toegepast
wetenschappelijk onderzoek
van de economie van
ontwikkelingslanden, o.m.
projectevaluatie en
industrialisatie.
Ervaring in
ontwikkelingslanden strekt
tot aanbeveling.

Aanstelling zal geschieden in
het rangenstelsel van de
wetenschappelijke
medewerkers.

Schriftelijke sollicitaties te
richten aan de Hoogleraar-
Directeur van ISMOG,
Mauritskade 63,
Amsterdam-O.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

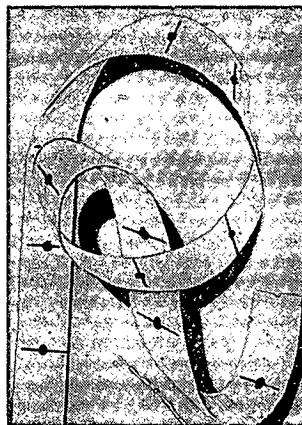
Tweemaandelijks tijdschrift onder redactie van
Prof. B. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. Th. C. M. J. van de Klundert,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. E. W. Rutten,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. J. Zijlstra.

★
Erevoorzitter: Prof. G. M. Verrijn Stuart.

★
Abonnementsprijs f. 36; voor studenten f. 18.

★
Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door de uitgevers

DE ERVEN F. BOHN - HAARLEM

Eigenlijk alles
op het gebied van
genummerd
controle-drukwerk
aan rollen

ROELANTS
SCHIEDAM
afd. waarde-drukwerk

RAAD VOOR HET MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF TE 's-GRAVENHAGE

vraagt voor zijn secretariaat:

1. EEN JONG ECONOMIST

met ruime belangstelling voor statistisch
onderzoek, in staat leiding te geven aan
een kleine afdeling, die cijfermateriaal
bijeenbrengt en verwerkt ten behoeve
van adviezen en andere publikaties op
sociaal-economisch gebied;

2. STATISTISCH MEDEWERKER

die tot taak zal hebben onder leiding
gegevens betreffende omzetten, werk-
gelegenheid en aanverwante onderwerpen
te verzamelen, te verwerken en te ana-
lyseren.

Vereist: middelbare-schoolopleiding, even-
tueel MULO-B; ruime belangstelling voor
statistisch onderzoek; zo mogelijk in bezit
van diploma algemene statistiek.
Leeftijd tot 35 jaar.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen inzake
opleiding, ervaring, referenties, etc., vergezeld van
een recente pasfoto te richten tot de secretaris van
de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, Stad-
houderslaan 104, Den Haag.

DEPOSITO-PROMESSEN

Uw deposito-gelden kunnen vervroegd worden vrijgemaakt door verhandeling tegen geldmarkt-rente. Coupures van f. 100.000.- met een looptijd van 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 en 12 maanden.

MEES & HOPE

BANKIERS

AMSTERDAM · ROTTERDAM

Alblasserdam, Delft, Den Haag, Heerlen, Schiedam, Vlaardingen, Botlek en Europoort

NEDERLANDSCH OCTROOIBUREAU

Zwarteweg 5, 's-Gravenhage,

dat de belangen van een groot aantal Nederlandse en buitenlandse bedrijven bij het aanvragen en handhaven van octrooien, het deponeren van handels- en fabrieksmerken en van verzoeken om modelbescherming behartigt, wenst, in verband met voortdurende uitbreiding enerzijds en met de komende pensionering van enige chefs van belangrijke afdelingen (waaronder personeelszaken) anderzijds, over te gaan tot aanstelling van een functionaris met de titel van

Adjunct-directeur

Aan hem zal de algemene leiding met betrekking tot alle administratieve, boekhoudkundige en personeelszaken worden opgedragen.

Hij zal daarover aan de directie rapporteren en beleidsbeslissingen dienen voor te bereiden. Grote waarde wordt daarbij gehecht aan het handhaven van de goede sfeer onder de medewerkers.

In de eerste plaats wordt voor de vervulling van deze functie gedacht aan een

Econoom

met voltooide universitaire opleiding, ervaring in het geven van leiding aan een vrij omvangrijk personeel en goede talenkennis. Leeftijd 35 - 45 jaar.

Sollicitaties van hen, die geen universitaire opleiding hebben, maar op grond van verkregen ervaring menen tot een adequate vervulling van de boven omschreven taak in staat te zijn, zullen echter ook ernstig overwogen worden.

Het salaris ligt op goed industrieel niveau en is uiteraard afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Aanstelling en opnemng in het pensioenfonds zijn afhankelijk van de resultaten van een medisch onderzoek.

Eigenhandig geschreven brieven met een duidelijke omschrijving van levensloop, opleiding en vervulde betrekkingen te zenden aan Dr D. Horinga, organisatieadviseur te Bilthoven, Soestdijkseweg 29 Noord.

DE STICHTING NATIONAAL ZIEKENHUISINSTITUUT

— onlangs opgericht door de Nationale Ziekenhuisraad en belast met onderzoek, informatie en advies op het gebied van het ziekenhuiswezen —

vraagt voor zijn afdeling **ECONOMIE**, door welke afdeling de werkzaamheden van de huidige twee economische instituten der ziekenhuisorganisaties zullen worden overgenomen, :

I. een academisch gevormd econoom of een registeraccountant

in de leeftijd van 35 tot 40 jaar.

Hoewel ook het verrichten van werkzaamheden van algemene aard tot zijn taak zal behoren, zal hij in het bijzonder in de sector ziekenhuizen werkzaam zijn. Het accent zal daarbij liggen op het begeleiden van werkgroepen. Deze werkgroepen worden gevormd door economen van ziekenhuizen en beogen door onderlinge uitwisseling van gegevens en het verrichten van vergelijkend onderzoek de economische bedrijfsvoering te bevorderen.

Gedacht wordt aan iemand met een praktijkervaring van genoegzaam gewicht. Goede contactuele eigenschappen zijn vereist.

Ref. nr.: ES 101.

II. een academisch gevormd econoom

in de leeftijd van 25 tot 35 jaar.

De hoofdtaak van deze functionaris is het verzorgen van de communicatie tussen de werkgroepen in de sectoren ziekenhuizen, psychiatrische en zwakzinnigeninrichtingen en verpleegtehuizen, het bestuderen van de in de werkgroepen verkregen resultaten en het publiceren daarover.

Serieuze en kritische studiezijn alsmede een vlotte pen zijn de voornaamste vereisten.

Ref. nr.: ES 102.

III. een medewerker

**met middelbare opleiding en in het bezit van S.P.D.,
in de leeftijd van 30 tot 40 jaar.**

De werkzaamheden van deze functionaris bestaan voornamelijk uit het voorbereiden en uitvoeren — al dan niet in teamverband — van enquêtes, het bestuderen en bewerken van gegevens, het opstellen van rapporten en de verslaglegging van werkgroepvergaderingen.

Vereist zijn ervaring of belangstelling voor bedrijfseconomische onderzoeken, alsmede een kritische inslag.

Ref. nr.: ES 103.

Voorts wordt gevraagd :

IV. een chef de bureau

**met middelbare opleiding en in het bezit van ten minste het diploma
M.B.A., in de leeftijd van 35 tot 45 jaar.**

Zijn werkzaamheden zijn voornamelijk van administratieve en intern-organisatorische aard.

Ervaring op het gebied van personeelszaken strekt tot aanbeveling.

Ref. nr.: ES 105.

Salaris nader overeen te komen; goede secundaire arbeidsvoorwaarden.

Het Nationaal Ziekenhuisinstituut zal over enige jaren in Utrecht worden gevestigd.

Eigenhandig geschreven sollicitaties te richten aan de directie, voorlopig adres Badhuisweg 72 te 's-Gravenhage, met vermelding op de enveloppe van het referentienummer.